ગુજરાત નો ઇતિહાસ

(કલા,ધર્મ અને સ્થાપત્ય ના સંદર્ભ મા)

પ્રાચીન

શ્રી કૃષ્ણ

- વૈદિક અને વેદોત્તર સાહિત્યમાં ,મહાભારતમા – પુરાણોમાં બૌધ તેમજ જૈન સાહિત્યોમાં શ્રી કૃષ્ણ નો ઉલ્લખો છે.
- ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ નો જન્મ તો મથુરાના કારાગારમાં અને તેમનો ઉછેર ગોકુળમાં થયેલો પણ કંસવધ પછીના પરાક્રોમો કરી જરાસંધ અને કાલયવન સાથે સંઘર્ષ કરી વ્રજ છોડીને નીકળેલા શ્રી કૃષ્ણે સૌરાષ્ટ્ર ના સાગરતીરે વેરણ પડેલી જુની રાજધાની કુશસ્થલીનો જીર્ણદુર્ગ સમરાવી ત્યાં નવી નગરી વસાવી તે દ્વારકા કે દ્વારમતી નામે ઓળખાઈ.
- યાદવો નું ત્યાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેઓએ ગુજરાતને પોતાનું વતન તરીકે અપનાવ્યું.
- સત્તા,શક્તિ અને સંપત્તિ થી પ્રમત્ત યાદવો વિલાસી થયા.
- શ્રી કૃષ્ણના કુળદીપકો – કુટુંબીઓ સોમનાથની યાત્રામાં અન્દોરો અંદર કપાઈ મર્યા-“યાદવાસ્થળી” રચાઈ અને સમગ્ર કુળના એકમાત્ર ભગવાન એકાંકી તરીકે સોમનાથ પાસેના ભાલકા સ્થળે પારધીના તીરથી વીંધાયા અને નજીકના જ હિરણ નદીના કાંઠે એકાંતમાં તેમણે દેહત્યાગ કર્યો.

મોર્ય કાળ

- મોર્ય કાળ સમયે ગુજરાત નામ અસ્તિત્વ માં ન હતું.
- ઈ.સ.પૂર્વે ૩૨૪ માં ‘મોરિય’ જાતિના ચંદ્રગુપ્ત મોર્ય એ મોર્ય સામ્રાજ્ય ની સ્થાપના કરી.(સહાયક વિષ્ણુગુપ્ત – ચાણક્ય)
- ત્યારબાદ ઉજ્જ્યંત (ગીરનાર) નો પ્રદેશ તેના આધિપત્ય હેઠળ આવ્યો.
- આ પ્રદેશ ગિરિનગર તરીકે પણ ઓળખાતો જેનો વહીવટ સુબા- પુશ્યગુપ્ત ને સોપાયુ.
- રાજધાની ગીરીનગરને બનાવવામાં આવી.(અગાઉ દ્વારવતી – “દ્વારકા” હતી.)
- સુબા પુશ્યગુપ્તે સુદર્શન તળાવ બનાવ્યું.જેમાં સુવર્ણસિકતા તથા પાલાશિની નદીઓના પાણી એકઠા કરતા.
- ચંદ્રગુપ્ત મોર્યનું શાસન ઈ.સ.પૂર્વે ૨૯૮ માં સમાપ્ત

- ત્યારબાદ ઈ.સ. પૂર્વ ૨૭૩ સુધી બિંદુસાર
- ત્યારબાદ ઈ.સ. પૂર્વ ૨૩૮ સુધી અશોક
- અશોકે જૂનાગઢના શિલાલેખ ની રચના કરાવી. આ શિલાલેખ માં

શાસક	સાલ	ભાષા
અશોક	ઈ.સ. પૂર્વ ૨૩૪	પાકૃત (ધાર્મિક ઉપદેશ)
રુદ્રદામાં	ઈ.સ. પૂર્વ ૧૫૦	બ્રાહ્મની
સ્કંદગુપ્ત	ઈ.સ. ૪૯૬	બ્રાંહ્મની

- અશોક માટે 'પ્રિયદર્શીની' શબ્દ પણ વપરાયો છે.
- કવિ નાહ્નાલાલ એ ગીરનાર તથા તેના પરના શિલાલેખ માટે "શૈલકણ" શબ્દ વાપર્યો છે.
- ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીએ શિલાલેખ ઉપરની લીપી ઉકેલવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

ગુપ્ત વંશ.

- ચંદ્રગુપ્ત પહેલા નો પુત્ર 'સમુદ્રગુપ્ત' (ભારતનો નેપોલિયન) પ્રતાપી રાજા હતો.
- તેનો પુત્ર ચંદ્રગુપ્ત દ્વિતિય માળવાના શાસક રુદ્રસેન ને હરાવી ગિરિનગર પર સંપૂર્ણ આદીપત્ય જમાવ્યું.

શક શાસન (ક્ષત્રપો)

- મધ્ય એશિયા ના નિવાસી
- શક રુદ્રદામાં ના સમયમાં સુદર્શન તળાવ ફાટ્યું. રુદ્રદામાં એ તળાવ ફરીથી બંધાવ્યું.
- આ સમયગાળા દરમ્યાન વડનગર શહેર "આનંદપુર" અથવા "ચમત્કારપુર" તરીકે ઓળખાતું.

મૈત્રક કાળ

- ઉદય ગુપ્તના પતન બાદ
- પ્રતાપીરાજા "ભટ્ટાર્ક" જે ગુપ્તોનો સૈનાપતી
- મૈત્રકો એ સૌરાષ્ટ્ર ઉપરાંત મધ્ય ગુજરાત તથા ઉ.ગુજરાત મા સત્તા સ્થાપી.
- મૈત્રકો શૈવ ભક્ત તથા બ્રાહ્મણ ધર્મને અનુસરતા
- રાજધાની વલભી ને બનાવી.
- દ્રોણમુખ = દરિયાઈ માર્ગ = જમીનમાર્ગ
- ચીની મુસાફર (હ્યું-એન-ત્સાગ) ૬૪૧ મા વલભી ની મુલાકાત લીધી.
- તળાજા પાસેના બૌધક કાળના અવશેષો મૈત્રક કાળ ના છે.
- દેવની મૌરી (શામળાજી પાસે) મા બૌધ સ્તૂપ મળી આવ્યા છે. તે મૈત્રક કાળ ના છે.

- ઈ.સ. ૭૫૯ ની આસપાસ આરબ યોદ્ધા હિશામે વલ્લભી પર આક્રમણ કર્યું. જેમાં અંતિમ મૈત્રીક શાસક શીલાદીત્ય હણાયો.

ચાવડા વંશ

- ગુર્જરા :

ભીલ્લમાલ એટલે માઉન્ટ આબુ ની આસપાસનો પ્રદેશ જે ઇતિહાસમા ગુર્જર પ્રદેશ તરીકે જાણીતો છે. આ પ્રદેશ પર પ્રતિહાર શાસકોનું શાસન હતું.

પ્રતીહારમાંથી અલગ -> ચાપકુલ -> ચપોત્કાર -> ચાવડા

- ઉ.ગુજરાતના પંચાસરનગરમાં જયશિખરીનું શાસન હતું. જેનો ઉલ્લેખ રત્નમાલ ગ્રંથમાં મળે છે. જયશીખારીનો પુત્ર વનરાજ ચાવડા જેણે અણહિલ્લ પારક ની સ્થાપના કરી. તે સાથે ચાંપાનેર ની સ્થાપના કરી. તેમણે પાશ્વનાથ જૈન દેરાસર નું પણ નિર્માણ કર્યું.

- " શીલ ગુણ સુરી" એ તેમનું ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું. જે જૈન સાધુ હતા.

સોલંકી યુગ (ચાલુક્યો)

- યોગીરાજ ચાવડા (યોગરાજ ચાવડા)

- મુળરાજ સોલંકી :

મુળરાજ સોલંકી દ્વારા સોલંકી યુગની શરૂઆત થાય છે. મુળરાજ બાદ ભીમસેન સત્તા પર આવ્યા. જેના સમયગાળામાં મોહંમદ ગઝનીએ આક્રમણ કર્યા. આ બન્ને શાસકના સમયગાળામાં ગુજરાતમાં બૌધ ધર્મનું અસ્તિત્વ નહીવત બન્યું.

- ૧૦૨૬ મા સોમનાથ લુતાયું ત્યારે ભીમસેન હતા. તેણે તેનો ઝીણોધાર કર્યો. તેમના પત્ની નું નામ ઉદયમતી હતું. તેમણે પાટણ મા રાણીની વાવ બનાવડાવી.

- ભીમદેવ એ સિંધુ નદીપર પુલ બનાવડાવ્યો હતો. ભીમદેવ બાદ સિદ્ધરાજ સોલંકીયુગ મા મહત્વ ણો શાસક બન્યો. સિદ્ધરાજની માતા મીનળદેવી જેમનું વાસ્તવિક નામ મયણલ્લદેવી હતું. જે કર્ણાટકના રાજકુમારી હતા. મીનળદેવી એ ધોળકા મા માલવ તળાવ બંધાવ્યું. સિદ્ધરાજએ વિરમગામ મા મુન્શક તળાવ બનાવ્યું.

- સિદ્ધરાજે પાટણમા " રુદ્રમહાલય" "સહસ્ત્રલિંગ તળાવ" (૧૦૦૮ શિવલિંગ ની સ્થાપના)

- સિદ્ધ રાજના દરબારમાં જૈન સાધુ હેમચંદ્રચાર્ય હતા જેમણે વ્યાકરણગ્રંથ સિદ્ધદેવ " શબ્દાંનું શાસન" ગ્રંથ લખ્યો. ઉપરાંત ડભોઇ નો કિલ્લો તથા ભરૂચના કિલ્લાનું સમારકામ કર્યું. તેણે ખંભાતમાં મુસલમાનનો ને મસ્જિદ બનાવવા માટે આર્થીક સહાયતા કરી.

- સિદ્ધરાજ બાદ કુમારપાળ સત્તા પર આવ્યો. હેમચંદ્રચાર્ય તેની રાજ્યસભામાં હતો.

- સોલંકીવંશમાં ભીમદેવબાદ સોમદેવ મંદિરનો ઝીનોધ્ધાર કરાવનાર બીજો શાસક હતો. જે જૈન ધર્મ

હતો તથા પોતાના રાજ્યમાં પ્રાણીઓની હિંસા પર પ્રતિબિબ લગાવ્યો હતો.

- સોલકી વંશ ના અંતિમ શાસકોમાં ભીમદેવ બીજો મહત્વના શાસક હતો.
- જેને "ભોળાભીમ" તરીકે પણ ઓળખવવામાં આવતો.
- તે પૃથ્વીરાજ ના પિતા નો સમકાલીન હતો.
- સોલંકી વંશના અંતિમ શાસક ત્રિભુવનપાળ હતો.
- ભીમદેવ બીજા ના સમયમાં મોહંમદ ગઝવી એ સોમનાથ પર આક્રમણ કર્યો.
- ત્રિભુવનપાળ ના સમયમાં ધોળકામા વાઘેલાવંશ નો ઉદય થયો.
- સોલંકીવંશ નો સમયગાળો ઈ.સ.૭૦૦ કે ૮ મી સદી થી ૧૨૪૨ સુધી

વનરાજ – ચાંપાનેર ,પાટણ

↓

મુળરાજ – રુદ્રમહાલય ની શરૂઆત

↓

ભીમદેવ – સોમનાથ નો ઝીણોદ્ધાર,મોઢેરા ,મા.આબુ મા આદિનાથનું આરસનું મંદિર, ભીમદેવ ની પત્ની ઉદયમતી એ રાણીની વાવ બનાવી.

↓

કર્ણદેવ – કર્ણાવતી , આશાપલ્લી કેઆશાવલ (સિવિલ), કર્ણદેવના માતા એ ધોળકા ,વિરમગામ,ધાર્મિક કર માફકરનાર

↓

સિદ્ધરાજ – રુદ્રમહાલય પૂર્ણ , સહસ્ત્રલિંગ ,સિદ્ધ હેમ ,ડભોઇ,ભરૂચનો કિલ્લો, ખંભાત

↓

કુમારપાળ – ઝીણોદ્ધાર ,જૈન ધર્મ,પ્રાણી હિંસા પર પ્રતિબિંબ

વાઘેલા વંશ

- સોલંકી વંશ બાદ ધોળકા અને તેની આસપાસના પ્રદેશમા વાઘેલાવંશ સ્થાપ્યો. જેનો વીરધવલ અગત્યનો શાસક હતો.
- વિશલદેવ વાઘેલા આ વંશના સ્થાપકોમા ગણી શકાય. જેમણે ડભોઈના કિલ્લા મા વૈદ્યનાથ મહાદેવનું મંદિર બંધાવ્યું. સાથે "કડક" નામના તળાવનું નિર્માણ કરાવ્યું.
- પાટણ રાજધાની તરીકે ૭૪૦ થી ૧૨૯૭ સુધી અસ્તિત્વ મા રહ્યું. ત્યારબાદ મહત્વ ઘટતું ગયું.
- પાટણ ના વિકાસમાં પ્રગવાર (જૈન) તથા નાગર જ્ઞાતિઓનો ફાળો મુખ્ય હતો.

- નાગર જ્ઞાતિ મા સોમેશ્વર મહત્વના હતા.

વસ્તુપાળ અને તેજપાળ

- ધોળકા ના રાજા વીરધવલ ના મંત્રીઓ હતા જેમણે આબુ મા દેલવાડા ના દેરા બનાવ્યા.
- તેજપાળ ના પત્ની "અનુપમા દેવી"
- વસ્તુપાળ ના પત્ની "લલિતાદેવી" બન્નેએ દેરા બનાવવામા મુખ્ય યોગદાન આપ્યું.
- જેમાં આરસ સિવાય માટી પથ્થરનો પણ ઉપયોગ થયો છે.
- વસ્તુપાળ અને તેજપાળ વિષે ડૉ. ભોગીલાલ સાંડેસરા એ વિસ્તૃત અભ્યાસ કર્યો છે.

કર્ણદેવ

- વાઘેલા વંશમા અંતિમ શાસક કર્ણદેવ વાઘેલા હતા જેને કર્ણઘેલો તરીકે પણ ઓળખાયો.
- કર્ણઘેલા ના સમયમાં જ :
- વિસલદેવ ના સંદર્ભ મા
- વિસનગર મા કિલ્લા નું નિર્માણ
- "શેઠ જગડુ શા " તેના સમકાલીન હતા.

દિલ્લી સલ્તનત અને ગુજરાત

- આ સમયગાળામાં તાતારખાન ગુજરાતનો સ્વતંત્ર શાસક બન્યો. તેનો પુત્ર અહમદશાહ ગુજરાતની સત્તા પર આવ્યો. અને અમદાવાદ ની સ્થાપના કરી.
- "જબ કુત્તે પર સસ્સા આયા તબ બાદશાહે શહેર બસાયા" અમદાવાદ ને લાગુ પડે છે.
- મલેક અહમદ અને કાઝી અહમદ નો ફાળો હતો અમદાવાદ ની સ્થાપનામા
- અમદાવાદ ની સ્થાપના એપ્રિલ ૧૪૧૧ મા થઇ. પ્રથમ સ્થાપત્ય તરીકે "ભદ્ર" નો વિકાસ થયો.જેનો "અરક"નો કિલ્લો પણ કહે છે. જેનો મુખ્ય દરવાજો "પીરાન" પીર નો દરવાજો (વર્તમાન ભદ્રનો દરવાજો) બીજો દરવાજો તે લાલ દરવાજાં
- અહમદ શાહ ની મસ્જિદ ભદ્ર ની નજીક બાંધવામાં આવી
- કિલ્લા થી શહેરમાં પ્રવેશ મેળવવા ત્રણ દરવાજા નું નિર્માણ કરાયું.
- ભદ્ર ની પૃવમાં જુમ્મા મસ્જિદ નું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું. (જુમ્મા એટલે સપ્તાહ મા એક વાર ભેગા થવું એટલેકે શુક્રવારે)
- અહમદશાહે પોતાનો મકબરો જુમ્મા મસ્જિદ ની બાજુ મા બનાવ્યો જેને બાદશાહ નો "હજીરો' કહે છે. અહી અહમદ શાહના મહમદ શાહ તથા પૌત્ર કુતુબુદીન મહમદ શાહની કબરો છે.
- અહમદશાહ નો સમયમાં માણેક બુર્જ નું નિર્માણ કરાયું. જ્યાં અત્યારે માણેકચોક આવેલો છે.
- અહમદ શાહે અહમદનગર પણ વસાવ્યું હતું.

- સુલતાન કુતુબુદ્દીન અહમદ શાહ

- મહમદ શાહ બેગડો

અહમદ શાહ

- અહમદનગર એટલે વર્તમાન હિંમત નગર

- અહમદ શાહ પોતાનો રોજો "બાદશાહ નો હજીરો " બનાવડાવ્યો.

- તેની બાજુ સુલતાન કુતુબુદ્દીન ની કબર આવેલી છે.

સુલતાન કુતુબુદ્દીન અહેમદ શાહ ૧૪૫૧-૧૪૫૮

બાંધકામ: કાકરીયા તળાવ, નગીના વાડી , કુતુબુદ્દીન ની મોટી મસ્જિદ દિલ્લી ચકલા એ આવેલી છે.

- સારંગપુર મા પણ મસ્જિદ બનાવેલી છે.

- માણેક સાબાનો રોજો

- કાકરીયા નું સાચું નામ "હોજે કુતુબ" છે. (કાકરીયા પ્રાણી સંગ્રહાલય પ્રાણી વૈધ રૂબીન ડેવીડ એ બનાવ્યું. તેમાં પક્ષી વૈદ સલીમ અલી એ પણ ફાળો આપેલ છે.કાકરીયા મા ૩૬ સાઈડ આવેલ છે.)

મોહમદ બેગડો

- ગુજરાત નો સૌથી પ્રતાપી સુલતાન, તેણે પાવાગઢ તથા જુનાગઢ જીત્યાં હતા. જુનાગઢ મા રા'માન્ડલીક તથા પાવાગઢ મા પતાઈરાવળ ને પરાજય આપ્યો. મહમદ નો અકબર કેહવાય છે. અને જાફરાબાદ જીત્યું અને નામ આપ્યું મુસ્તુફાબાદ તેણે પોર્ટુગીઝ ને પણ પરાજય આપ્યો.

સ્થાપત્યો:

- દાદા હરી ની વાવ

- અડાલજ ની વાવ તેના સમય મા બની (રુદાબાઈ એ તેમના પતિ વાઘેલાવંશ ના વીરસિંહ ની યાદ મા વાવ બનાવડાવી)

- રાણી રૂપમતી ની મસ્જિદ

- "કુકી" ની મસ્જિદ (દુધેશ્વર મા)

- રાણી સીપ્રી ની મસ્જિદ (આસ્ટોડિયા મા)

- સીદી બસીર ની મસ્જિદ

- જુલતા મિનારા તેના સમય મા બન્યા

- ચાંપાનેરની જુમા મસ્જિદ

- તેણે "બાગે શાબાન" તથા " બાગે ફીરદોશ"નામના બગીચા પણ બનાવડાવ્યા ચાંપાનેર મા .

- મહમદ બેગડાએ પોતાના શાસન કાળ મા મહમુદી સિક્કા અમલમાં મુક્યા હતા.

- શાહ આલમનો રોજો તેના સમયમાં બન્યો હતો.

- તેણે સરખેજમાં એક તળાવનું પણ બનાવ્યું હતું.

- તેણે સરખેજમાં એક વાવ નું પણ નિર્માણ કરાવ્યું હતું. (શૈખ મહમદ ખટ્ટબંદ બક્ષ રોજો છે જેની પાસે મુહમદશાહની કબર પણ આવેલી છે.)

- મહેમદાબાદ શહેરમાં ભમ્મરિયો કુવો

- સુરજ્યંદ નો મહેલ

મુઝફર શાહ બીજો

- તે ગુજરાતનો સંત સુલતાન હતો.

મુગલ કાળ અને ત્યારબાદ અમદાવાદ નો વિકાસ

- મુગલ સમયના શરૂઆત ના દિવસોમાં હબસી અમીર "જુહાર ખાન સિદ્દી" દ્વારા સિદ્દી સૈયદ ની મસ્જિદ બનાવડાવી જેમાં સિદ્દી સૈયદ ની જાળી બનાવડાવી.

- મુગલ રાજકુમારો મા જહાગીર રાજા એ ગુજરાતમાં સુબેદાર તરીકે સેવાઓ આપી હતી.

- શાહજહાં એ અમદાવાદ મા શાહીબાગ તથા મોતીશાહી મહેલ નું નિર્માણ કરાવ્યું. જે વર્તમાન સમયમાં સરદાર સ્મારક છે. (સરદાર પટેલ સ્મારક: ૧૯૭૫ મા મુખ્યમંત્રી બાબુભાઈ જશુભાઈ પટેલ ના સમયમાં સરદાર પટેલ રાષ્ટ્રીય સ્મારક અસ્તિત્વમાં આવ્યું.)

- મોતીશાહી મહેલમાં રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે પોતાની વિખ્યાત કથા (રચના) "ક્ષુધીત પાષણ" કરી.

- શાહી મહેલ સ્વતંત્ર ગુજરાત રાજ્યનો પ્રથમ રાજભવન હતું.

- ઓરંગઝેબ નો જન્મ દાહોદ મા થયેલ હતો.

- મુગલ સમય દરમિયાન હિન્દ મા ટંકશાળ હતી. જેમાની એક અમદાવાદ મા હતી (કાલુપુર)

- અમદાવાદ માંથી બહાર પડેલા સિક્કા પર " જહાગીર ની સ્ત્રી નુરજહાં અમદાવાદ ની સુબીદાર" તેમ લખ્યું હતું.

- ગુજરાતી કવિ વલી ગુજરાતી મુગલોના દરબારમાં હતો જેની કબર અત્યારે અમદાવાદ મા છે.

મરાઠા કાળ:

- મરાઠા સમય દરમિયાન શાહીબાગ મા ભીમનાથ ની દેરી, ભદ્રકાળી નું મંદિર બનાવવામાં આવ્યું.

- ગાયકવાડ ની હવેલી બનાવડાવી હતી.

અમદાવાદ ને લગતા અન્ય તથ્યો:

- મુગલ દરબારમાં શાંતિ દાસ ઝવેરી નું મોભાનું સ્થાન હતું. તેમણે સરસપુરમાં ચિંતામણી નું બાવન જીનાલય બનાવડાવ્યું.

- શેઠ હઠીસિંગ કેસરીસિંગે દિલ્લી દરવાજા ખાતે હઠીસીંગ નું જીનાલય બંધાવ્યું.

- હઠી સીંગ ના પત્ની હકુવાર શેઠાણી એ અમદાવાદ મા મગનલાલ કરમચંદ કન્યા શાળા સ્થાપી હતી.જે

પ્રથમ કન્યા શાળા હતી. ઉપરાંત તેમણે ધર્મનાથ નું જીનાલય પણ બનાવ્યું હતું.

- રણછોડલાલ છોટાલાલે અમદાવાદ શહેરમાં પ્રથમ કાપડની મિલ સ્થાપી હતી.

- અમદાવાદ મા મેયર ચીનુભાઈએ સલ્તનત સમય બાદ દુષિત થયેલા કાકરીયા તળાવને નવું સ્વરૂપ આપ્યું હતું.

- સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રે મગનલાલ વખતચંદ નું યોગદાન મહત્વ નું છે. એલેસ્ક ઝાન્ડર ફાર્બસ સ્થપિત ગુજરાત વિદ્યાસભા મા સ્થાન મેળવનાર તેઓ એક માત્ર ગુજરાતી હતા.

-તેઓ ગુજરાત વિદ્યાસભાના સામાયિક "બુદ્ધી પ્રકાશન"ના તંત્રી પડે પણ રહ્યા હતા. ૧૯ મી સદીના મધ્ય કાળ મા મેટ્રિકની પરીક્ષા પાસ કરનાર તેઓ એક માત્ર ગુજરાતી હતા.(લાંબા સમયસુધી તંત્રી પદે દલપતરામ હતા.)

- મગનલાલ વખતચંદ પ્રથમ વ્યક્તિ હતા જેમણે અમદાવાદનો ઇતિહાસ લખ્યો હતો.

અર્વાચીન

લોથલ:

લોથલ નો અર્થ થાય છે "મરેલાનો ટેકરો" . અહી હડપ્પા સંસ્કૃતિ ના અવશેષો મળ્યા છે.

વિશિષ્ટતા : અહી નગર રચના મળી છે , બંદર હોવાના પુરાવા મળ્યા છે આથી ભારતનું સૌથી પ્રાચીન બદર ગણાય છે તેમજ અનાજ ભરવાના કોથળ મળ્યા છે.

શોધક : એસ.આર. રાવ

રંગપુર :

- સુરેન્દ્રનગર જીલ્લા મા ઉત્તરમા આવેલ છે.
- હડપ્પા કાલીન
- શોધક : આર. એસ. બેનરજી

ધોળાવીરા:

- ભારતમા મળેલી હડપ્પા કાલીન ઉત્તખાનયો મા સૌથી મોટું
- કચ્છ જીલ્લા મા
- શોધક : બિસ્ટ